

STREDOŠKOLSKÁ UČEBNICA FILOZOFIE

Vyučovanie filozofie na stredných školách, pokiaľ ide o rozsah a obsah látky, stupeň náročnosti, metodický prístup i jeho ciele, je neľahkou otázkou. Jednou z najdôležitejších a najviac diskutovaných otázok sú kvalitné, alternatívne zamerané a pre stredné školy primerané učebné texty. V snahe oboznámiť našich stredoškolských učiteľov, študentov, ale aj širšiu zainteresovanú odbornú verejnosť s jedným z prístupov k stredoškolskému vyučovaniu filozofie, ponúka časopis Filozofia seriál ukážok z rakúskej učebnice Philosophie, ktorej autorkou je Dr. Maria Fürstová. Táto učebnica, ktorej najnovšie vydanie vyšlo roku 1992, v sebe úspešne spája systematický a historický výklad filozofie s bohatými ukážkami pramennej literatúry a jej zaujímavosť je ešte umocnená početnými portrétmi filozofov, reprodukciami umeleckých diel, vhodne dokresľujúcimi atmosféru doby či vysvetľovaného problému. Prednosťou učebnice je úsilie sprostredkovať študentom aj najnáročnejšie témy a problémy filozofického myslenia, čo sa nevyhnutne musí prejavíť aj v náročnosti textu, ale zároveň otvára učiteľovi priestor pre diferencovanejší prístup k študentom podľa ich záujmu a schopností. Možno aj vďaka tejto čрте sa preklad predstavovanej učebnice používa na stredných školách v Slovinsku, Maďarsku a pripravuje sa aj preklad do slovenského a českého jazyka.

Veríme, že nám svojimi pripomienkami a názormi na charakter uverejňovaných textov pomôžete pri hľadaní vhodného spôsobu, ako výjsť v ústrety učiteľom filozofie i študentom na stredných školách.

Redakcia

MARIA FÜRST: FILOZOFIA

ÚVOD

OTÁZKA: ČO JE FILOZOFIA

Čo je to vlastne filozofia? Čím sa zaoberá, čo sa z nej možno naučiť? Obvyklá odpoveď nie je, ako na to poukazuje klasický filológ Wolfgang Schadewaldt (1900-1974), korektná ani z jazykového hľadiska, lebo "láska k múdrosti" nastoľuje oveľa viac otázok, než ich obhľaduje. Čo rozumieť pod múdrosťou, čím sa odlišuje od vedenia a vedy? Prečo "láska k múdrosti", a nie "učenie o múdrosti"? Ako možno vyučovať lásku k niečomu a ako sa ju možno naučiť? Ak sa pokúsime nájsť vecné vysvetlenie prostredníctvom lexikónov, kníh či rozhovorov so znalcami, veľmi skoro zistíme, že aj tak dospejeme len k čiastočne uspokojivému výsledku. Niečo sa nám ozrejmi, ale jestvuje pozoruhodne veľa iných výpovedí, ktoré nie sú o nič menej serióznejšie, ale si navzájom protirečia. Pomyšľ na to; to, čo má byť filozofia, nie je

zrejme celkom jasné, ba je to aj sporné. A čo iné nás potom môže napadnúť ako otázka, prečo sa máme zaoberať takou neistou vecou? Od otázky, čo je to vlastne filozofia, sa dostaneme k otázke, na čo je vôbec filozofia dobrá. Po tomto prvom náleze bude sa nám zdať aj táto otázka sporná. Filozof Karl Jaspers (1883-1969) začína priamo svoj *Úvod do filozofie* vetou: "Nie je zhoda v tom, čo je to filozofia, ani v tom, na čo je dobrá". Mali by sme ju teda nechať tak? Sme však neodškriepiteľne v nej, nech má akúkoľvek podobu. Aj naša doterajšia malá myšlienková púť mala v sebe niečo filozofické. Otázka "Čo je ?" ukazuje, že neprijímame to, čo je dané, ako jednoducho samozrejmu nevyhnutnosť, proces získavania informácií ukazuje, že je pre nás dôležité nadobudnúť istotu vedenia. Uvedomovanie si problémov, ktoré pri tom vznikajú, pochybnosti, ktoré sú s tým spojené, a z toho vyrastajúca otázka, či je celok zmysluplný, ukazujú, že nie všetko vedenie má pre nás rovnakú platnosť. A že filozofickí autori majú pred nami výhodu, to sme si tiež už ozrejmili. Stručná Jaspersova veta jasne zhrnuje to, čo sme sami postupne rozvinuli: že vo filozofii je otázka o predmetoch uvažovania spojená s otázkou o ich hodnote a že obidve otázky nikdy nebudú nesporné. Pre filozofiu je charakteristické, že spochybňuje tak podmienky možnosti, ako aj platnosť svojho predmetu. Treba však dodať, že pri spomenutých podmienkach ide o konečné podmienky, že vo filozofii smerujú otázky ďalej až k nepodmienenému, principiálnemu. Aj my by sme sa mohli v našom malom príklade pýtať ďalej, aspoň na to, prečo sme tak rýchlo boli náchylní spájať to, čo je sporné, s tým, čo je nezmyselné.

Pokiaľ ide o našu východiskovú otázku, práve pri intenzívnejšom štúdiu filozofie zistíme, že takmer každý významný filozofický autor je nútený sám odpovedať na túto otázku. Zrejme teda k filozofii patrí aj to, že vždy sama seba uisťuje, čo vlastne robí a či toto jej konanie má zmysel.

Nové podnety vo filozofickom myslení zmenili v priebehu dejín aj chápanie filozofie a neustále nútili filozofov k tomu, aby nanovo uvažovali nad pojmom filozofie. Ak by sme teda chceli korektne a vedecky vysvetliť pojem filozofie, museli by sme ho rozvinúť na základe dejín pojmov, no potom by sme stáli pred problémom, ako zohľadniť celý kontext takýchto pokusov o určenie. Názory na zmysel a cieľ filozofie, na to, ako postihnúť jej predmety a metódy, vždy súvisia s celkovou filozofickou koncepciou príslušných autorov alebo myšlienkových smerov. Prirôdzené, to sa nedá rozvinúť v úvodnej kapitole. Napokon, úlohou knihy je, aby pri preberaní problémov ukázala, čím môže byť filozofia a filozofovanie, no je úlohou každého jednotlivca, aby si sám ozrejmil, čo je pre neho na týchto myšlienkových procesoch dôležité a z akých dôvodov. Pri filozofovaní alebo osvojovaní si filozofie sa každý musí usilovať určiť svoj vlastný vzťah k filozofii. Nasledujúce orientácie môžu byť len predbežné a všeobecné.

Zásadné otázky sa objavujú z najrozličnejších podnetov a príčin. Môžu súvisieť s hlbokým otrasom, údivom či hlbokým pochybovaním. Ich príčinou môže byť rozsiahle zneistenie alebo veľké krízy, v ktorých si uvedomujeme, že s našimi starými samozrejmosťami už ďalej nevyšťačíme. Nemusia to však byť iba takéto naliehavé udalosti alebo pomery. Často stačí len moment ticha, povšimnutie si, aby sa prelomila celá samozrejma rutina každodennosti, aby sme mohli pocítiť a využiť neuspokojenosť s realitou a to, že nič nie je samozrejmé.

"Práve celkom jednoduché, takrečeno nevinné dojmy, pritom len veľmi krátkodobé, môžu vzbudiť spomínaný údiv, trhlinu, rozkol v tom, čo si bežne zvyčajne všímame" (E. Bloch).

Na prvý pohľad sa takéto vedomie javí ako strata naivity, avšak je to vlastne znovunadobudnutie pôvodnej – a vôbec nie idylickej – naivity, ktorú sme mali ako deti, keď nám svet musel pripadať ako niečo principiálne otázne a mimoriadne. Jednou z možností, ako sa priblížiť k podstate filozofie, by mohlo byť chcieť vidieť svet vedome z pôvodnej perspektívy. Tým sa aj vysvetľuje, prečo sa veľkí filozofi usilujú vychádzať z nejakého nového začiatku. Heidegger ukazuje na začiatku svojho *Úvodu do metafyziky*, ako možno nastoliť túto zásadnú

otázku a z akej naladenosti vzniká: "Prečo je vôbec súcno, a nie skôr nič? To je tá otázka. Zdá sa, že to nie je ľubovoľná otázka. "Prečo je vôbec súcno, a nie skôr nič?" – to je zjavne prvá zo všetkých otázok, avšak nie v zmysle časovej následnosti ich kladenia. Jednotlivý človek, ako aj národy si na svojej dejinnej ceste v čase kladú mnohé otázky. Pátrajú, skúmajú a preverujú mnohé problémy, kým sa dopracujú k otázke "Prečo je vôbec súcno, a nie skôr nič?" Mnohí sa k tejto otázke vôbec nedostanú, ak máme na mysli nielen vypočutie a prečítanie otázky bežne vyslovenej v opytovacej vete, ale rozumieme pod ňou pýtanie sa, t.j. vyjadrenie, polozenie otázky, naliehavosť tohto stavu spytovania.

A predsa! Každý sa raz a možno aj z času na čas dotkne skrytej moci tejto otázky bez toho, aby naozaj pochopil, čo sa s ním deje. Táto otázka vyvstáva napríklad vo veľkom zúfalstve, keď veci strácajú svoju závažnosť a keď sa zatemní každý zmysel. Táto otázka sa azda ozve len jediný raz ako tlmený úder zvona, ktorý zaznie pri vstupe do nášho pobytu (Dasein) vo svete a pozvoľna doznie. Táto otázka sa objavuje, keď je naše srdce pre niečo zapálené, pretože vtedy sú všetky veci iné, akoby tu boli po prvý raz, zdá sa, akoby sme mohli skôr pochopiť to, že nie sú, než to, že sú a že sú také, aké sú. Táto otázka sa objavuje v stave nudy, keď máme rovnako ďaleko k zúfalstvu i k radosti, keď však tvrdošíjná všednosť súcna prehľbuje prázdnotu, v ktorej sa nám zdá ľahostajné, či súcno je, alebo nie je, a tak znovu v osobitej forme zaznieva otázka: "Prečo je vôbec súcno, a nie skôr nič?"

Skutočne, položiť môžeme vlastne iba túto otázku; môže však aj ako nespoznaná otázka len zavanúť naším pobytom ako rýchlo miznúci závan vetra, môže nás kváriť bolestnejšie alebo ju môžeme pod nejakými zámienkami zase odsunúť a potlačiť; určite to však nikdy nie je otázka, ktorú si časovo kladieme ako prvú.

Je to však prvá otázka v inom zmysle – totiž svojím postavením. Možno to objasniť trojakým spôsobom. Otázka "Prečo je vôbec súcno, a nie skôr nič?" znamená pre nás svojím postavením otázku prvú, no súčasne aj najvzdialenejšiu, okrem toho aj najhlbšiu a nakoniec aj najpôvodnejšiu otázku.

Táto otázka siaha najďalej. Nezastavuje sa pred nijakým súcnom a nijakým jeho druhom. Otázka zahŕňa všetko súcno, to značí nielen to, čo je tu poruke v najširšom zmysle slova, ale aj to, čo bolo kedysi a čo bude v budúcnosti. Rozsah tejto otázky má svoje hranice v tom, čo nie je a ani nikdy nebude súcnom, t.j. v ničom. Všetko, čo nie je, patrí do tejto otázky, dokonca aj samotné nič; a to nie preto, že je niečím, súcnom – veď predsa o ňom hovoríme –, ale preto, lebo toto nič "je". Rozsah našej otázky je taký široký, že ho nikdy nebudeme schopní presiahnuť. Nepýtame sa na to alebo ono súcno, ani nie na všetko súcno podľa nejakého poradia, ale od počiatku na celé súcno alebo, ako hovoríme z dôvodov, ktoré objasníme neskôr, na súcno v celku, na súcno ako také.

V takejto podobe nastolená najširšia otázka je potom aj najhlbšia: "Prečo je vôbec súcno...?" Prečo, to znamená, aký je jeho dôvod? Z akého dôvodu pochádza súcno? Na akom základe spočíva súcno? Kakému základu siaha súcno? Touto otázkou sa nepýtame na to alebo ono v súcne, ani na to, čo jestvuje tu či tam, ani na to, ako je usporiadané, ako ho možno zmeniť, na čo je použiteľné a pod. Toto spytovanie hľadá základ súcna, pokiaľ jestvuje. Hľadať tento základ značí ísť na koreň veci. To, čo sa pýtame touto otázkou, smeruje k základu. Avšak tým, že sa pýtame, ostáva otvorené, či tento základ je vskutku zakladajúcim, zdôvodňujúcim prazákladom, alebo či tento prazáklad v zdôvodňovaní zlyháva a ukazuje sa ako priepasť; alebo či napokon nie je ani jedno, ani druhé, ak sa ním len predstiera nevyhnutné zdanie zdôvodnenia a len v tomto zmysle je prazákladom. Nech je to už akokoľvek, táto otázka hľadá svoje rozhodnutie v takom základe, ktorý zdôvodňuje, že súcno je jestvujúce ako také, ktoré je. Táto otázka vo svojom "prečo" nehľadá príčiny súcna, ktoré sú rovnakého druhu a rovnakej úrovne ako ona sama. Nepohybuje sa na nejakej hladine a po povrchu, ale preniká do oblastí ležiacich v základoch, a to až k tomu najposlednejšiemu, až na samú hranicu; odvracia

sa od každého povrchu a plytkosti, usilujúc sa o hĺbku; ako najširšia je táto otázka zároveň aj najhlbšia spomedzi všetkých hlbokých otázok.

Ako najširšia a najhlbšia je táto otázka napokon aj najpôvodnejšia. Čo pod tým myslíme? Ak našu otázku domyslíme v celej šírke toho, na čo sa pýta, totiž na súcno ako také v celku, potom sa nám ľahko stane, že sa pri tejto otázke zďaleka vyhybame akémukoľvek zvláštnemu a jednotlivému súcnu ako práve takému a takému. Mienime síce súcno v celku, ale bez akéhokoľvek zvláštneho uprednostňovania. Len jedno súcno sa neustále pozoruhodne prediera do popredia pri tomto spytovaní: ľudia, ktorí túto otázku kladú. Lenže v tejto otázke nemá ísť o nejaké zvláštne jednotlivé súcno. Jej neobmedzený rozsah platí rovnako pre každé súcno. Slon v indickej džungli je práve tak jestvujúci ako chemický proces spaľovania na planéte Mars a ako čokoľvek iné.

FILOZOFIA AKO VEDA A MÚDROST'

Už v Heideggerovom texte sa spomína zvláštna súvislosť medzi otázkou o svete a otázkou o subjekte. Filozofia sa zaoberá miestom človeka vo svete, jeho vzťahom k svetu, ktorý existuje okolo neho a spolu s ním, jeho životným smerovaním. Osobitosťou filozofických otázok je, že sa vzťahujú k objektu, k subjektu a k celku, ktorý zahrnuje v sebe objekt aj subjekt. Podľa toho, na čo ten-ktorý myšlienkový smer kladie dôraz, nadobúda tento smer aj príslušný charakter.

A tak Martens a Schnädelbach rozlišujú medzi "filozofiou ako vedou", ktorá uprednostňuje vzťah človeka k predmetu, a "filozofiou ako múdrosťou", ktorá kladie do popredia vzťahnutosť subjektu k sebe samému:

"Ako 'čistý' typ je 'filozofia ako veda' taká filozofia, ktorá úplne zotrúva pri predmete a okúzená sebazabudnutím sa usiluje zistiť jeho podstatu, jeho štruktúry a zákony, ktoré ho určujú. To, že filozofia u Grékov vznikla ako veda, neznamená len to, že na rozdiel od mýtov a mytológií už nechce rozprávať čisté príbehy, ale aj to, že chce zobrazit prostredníctvom pojmu to, čo je na kozme všeobecné, nevyhnutné a večne nemenné; to však zároveň a predovšetkým znamená, že sa usilovala byť teóriou (gréč. *theoria* = zrenie), t.j. vernou reprodukciou toho, čo jestvuje osebe, bez subjektívneho prídavku. Preto grécka filozofia vo svojich veľkých projektoch začína vždy myslieť od predmetu a interpretuje subjektivitu samého poznávajúceho stále ako predmet medzi predmetmi. 'Filozofia ako múdrosť' naproti tomu má na mysli analyzujúce, interpretujúce a poznávajúce zaoberanie sa filozofujúceho človeka sebou samým. To, čo odlišuje múdrosť od vedy, je práve tento vzťah subjektu k sebe samému. Preto je múdrosť viac než iba zbieranie a zhromažďovanie informácií. Múdry nie je ten, kto všetko vie, ale ten, kto je schopný tieto vedomosti vzťahovať k sebe samému, k svojmu seba porozumeniu a k svojim praktickým záujmom."

Obaja autori k tomu dodávajú, "že múdrosť vždy znamená aj zmenu toho, kto učí sám seba, teda proces aktívnej sebaapremany človeka". Túto súvislosť možno sledovať na programovom texte novoveku, na článku Immanuela Kanta *Čo je osvietenstvo*.

Podstatné je spojenie medzi filozofiou ako vedou a filozofiou ako múdrosťou. Veda bez múdrosti je rovnako škodlivá ako múdrosť bez vedy. "Ak múdrosť nemá ostať záležitosťou subjektívnej svojvôle, musí sa spojiť s vedou. Aj vecne poukazuje múdrosť na vedu; lebo jej výsledky a poznatky môžu byť intersubjektívne záväzné a viesť k praktickým dôsledkom len vtedy, ak sa na ne dá úspešne uplatniť nárok všeobecnej platnosti a overiteľnosti."

Toto zjednotenie nie je jednoduché a pretrvávajú ako stály problém filozofie: "Múdrosť ako také smeruje k strate objektu, objektivity a pravdy; vyvoláva nebezpečenstvo subjektívnej svojvôle a privátnej ezoterickosti, ktorá sa potom často, ako to ukazuje aj utváranie siek v súčasnosti, spája s autoritárnymi vodcovskými nárokmi a s individuálnou pripravenosťou k viere. Veda sa

naproti tomu musí uchrániť pred podozrením zo straty subjektu, t.j. z toho, že stráca zo zreteľa človeka, zaoberajúceho sa vedou, jeho podmienky, potreby a záujmy."

OKRUHY OTÁZOK

Vo svojej "logike" uvádza Immanuel Kant svoju diferenciáciu a klasifikáciu filozofických otázok. Podľa nej tvoria dimenzie filozofického poľa nasledujúce štyri otázky:

1. Čo môžem vedieť? 2. Čo mám konať? 3. V čo smiem dúfať? 4. Čo je človek?

Dá sa ľahko ukázať, že do okruhov týchto otázok patria aj základné otázky našej doby.

1. V prvej otázke ide o možnosti a hranice ľudského rozumu. Pýtame sa na rozsah a istotu poznatkov, na spoľahlivosť a vhodnosť metód poznania. To sú problémy, ktorými sa dnes zaoberá teória poznania, logika, filozofia jazyka a teória vedy. Táto základná otázka má pre nás zvláštny význam, pretože naše životné podmienky sa dnes do veľkej miery zakladajú na modernej vede a technike, ktorých problematickosť je čoraz zreteľnejšia. Obidvom vďačíme za veľa, ale čoraz viac vidíme ich negatívne následky. Sú to vážne problémy, musíme nanovo určiť význam vedy a techniky, pretože si už nemôžeme dovoliť, aby sa ďalší vývin jednoducho odohrával v duchu nerefektovaného optimizmu či pesimizmu. Filozofia má za úlohu objasniť, aké ciele, metódy, základné pojmy a historické záujmy určujú prírodné, duchovné a sociálne vedy, aký je ich vzťah k nášmu každodennému vedeniu a iným možným formám vedenia. Filozofia sa teda od vied odlišuje tým, že sa nepýta na jednotlivé poznatky a oblasti, ale na celok a možnosti, hranice a nebezpečenstvá modernej vedy vôbec.

2. Druhou otázkou sa pýtame na zdôvodnenie a platnosť noriem a hodnôt. Sú to veľmi staré otázky etiky, ktoré každá doba musí nastoliť nanovo a ktoré by sa v súčasnosti mali zaoberať tým, ako sa vedecko-technický pokrok, tak ako sa to ukazuje vo vyhrotenej podobe pri problémoch s uplatňovaním nových kľúčových technológií (napr. atómovej energie, génových technológií), dostal do ťažkej krízy, ako sa dnes navzájom stretávajú rozličné hodnotové predstavy nielen v použití národov a štátov, ale ako sa dostávajú do vzájomného proti-rečenia aj v rámci spoločnosti a v živote jednotlivca. Filozofická etika pritom nekončí pri jednotlivých pokynoch na konanie, ale objasňuje otázky predpokladov hodnotenia a rozhodovania. A tak spolu s otázkami, čo chceme a či môžeme urobiť to, čo chceme, nastofujeme aj problém slobody: čo znamená sloboda, do akej miery je vôľa slobodná, aké alternatívy konania máme a ako ich máme hodnotiť? Z toho vyplývajú ďalšie otázky: smieme uskutočniť všetko to, čo by sme chceli? Podľa akých kritérií sa rozhodujeme? Na aké vyššie normy sa smieme odvolávať? Podľa akých základných princípov sa dajú tieto normy zdôvodniť? Prečo vôbec máme byť morálni? Smieme k tomu donucovať iných?

3. Kým obidve prvé otázky sa ešte vzťahujú na zvláštne oblasti vedenia a konania, teórie a praxe, potom tretia otázka smeruje k celku života. S vedomím neodvratnej smrti kladieme otázku o naplnení života. Prežijem tento život s vysokými nárokmi, ako uloženú úlohu, s vedomím poslania, ako konzumné užívanie, alebo ako vďaku za milosť? Akú perspektívu dám svojmu životu a ako si ju zdôvodním? Aké miesto má moja perspektíva v celkovej perspektíve? Sú dobré v súčasnosti prevládajúce koncepty života, alebo je nutné rozpracovať iné alternatívy? Aké sú podľa mňa osobné a spoločenské podmienky úspešného života, odkiaľ beriem kritériá, čo som ochotný znášať a voči čomu sa musím vzoprieť? Na čo sa mám zamerať? Náboženstvá, viera v pokrok, svetonázory, sociálne utópie, umelecké fikcie obsahujú obrazy toho všetkého. Ak ich potrebujem, ako overím, ktoré koncepty života sú nosné? Filozofická viera v narastajúcu rozumnosť utrpela v najnovších dejinách viacero ťažkých otrasov. Napriek vede a všestrannej komunikácii, ktoré spriehľadnili náš svet, napriek stále dokonalejšej vypočítateľnosti a ovládateľnosti všetkého nevidíme zároveň život a svet ako zmysluplnejší; napriek všetkému sa presadzuje strata zmyslu. Pre niektorých vyvstávajú otázky vo vyhrotenej podobe: Sme stratení? Čo nás môže zachrániť? S týmito otázkami má filozofia

najväčšie problémy, pretože sa ich usiluje objasniť bez toho, aby preberala už existujúce predstavy o spásе alebo vízie zániku v podobe, akú nadobudli napríklad v náboženstvách. Filozofia sa tak dostáva na hranice ľudských možností.

4. Tým sme sa už dotkli štvrtej otázky a v tom, ako prvé tri otázky navzájom súviseli a ako budú všetky obsiahnuté vo štvrtej, sa ukazuje základná črta filozofovania – zameranosť na celok. Otázka seba porozumenia človeka je v súčasnosti zvlášť nástojčivá, pretože kríza nášho vedenia, konania a našich nádejí zásadným spôsobom spochybňuje tradičné koncepcie človeka ako rozumnej bytosti, ako pána prírody aj ako východiska a cieľa historického vývinu. Otázka, či jestvuje ľudská prirodzenosť, na ktorej by sa mohla zakladať ľudská dôstojnosť, je jednou z otázok filozofickej antropológie.

FILOZOFICKÝ JAZYK

Pri čítaní tradičných filozofických textov je nápadný ich zvláštny jazyk. Len v najzriedkavejších prípadoch sa hlboké myslenie spája s prístupným jazykom, niektorí filozofi používajú celkom svojský jazyk, na ktorý si čitateľ musí najprv privyknuť. Pritom existujú filozofické smery, ktoré sa podľa vzoru vied usilujú o jednoznačnú terminológiu, iné to zase pokladajú za nebezpečnú redukciu filozofického myslenia a reči. Theodor W. Adorno vo svojej *Terminológii*, chápanej ako úvod do filozofie, píše:

"Filozofia jednoducho nespočíva v zhode medzi myšlienkou a jazykom na jednej strane a predmetom na druhej strane, ale vždy má alebo postihuje svoj predmet vlastne len tým, že ho presahuje, že je viac ako iba čistý predmet ...; keby sme ... vo filozofii nepoužili ani jedno slovo, ktoré hovorí viac, než má byť povedané iba tu a teraz, potom by bolo úplne nemožné sformulovať čosi také ako filozofickú myšlienku... Bude si asi treba vypestovať značný cit pre jazyk, ktorý Vám presne napovie, kde slovo nejakým svojím metaforickým významom falšuje myšlienku alebo kde môže viesť k tomu, že splodí niečo, čo myšlienka skutočne nemôže nahradiť; a kde naopak práve to, čo je v slove navyš, vyjadruje to, čo na veci chcete vyjadriť".

Adorno s tým spája charakteristický znak filozofie: "Filozofia je permanentné a ako vždy márne úsilie povedať to, čo sa vlastne nedá povedať." Adorno to vysvetľuje na ďalšom mieste: "Filozofia nespočíva iba v schopnosti subjektívneho vedomia preniknúť k sebe samému, ale spočíva skôr v tom, že toto vedomie cieľi na to, čo ako také vedomím nie je, a že sa o to usiluje; toto niečo sa nedá rozpustiť vo vedomí, ale na rozdiel od "clara et distincta perceptio" samo predstavuje niečo temné... Malo by teda skutočne ísť aj o konečnú jasnosť, aj o viac temnoty a toto umenie rozvinúť obidva tieto navzájom si hrubo protirečiace požiadavky v ich indentite, to by nakoniec ani nebola taká zlá definícia filozofie."

Filozofia je včlenená rovnako do vedy, do náboženstva aj do umenia, avšak rovnakou mierou sa od nich odlišuje. Adorno postihuje súvislosť a rozdiel medzi filozofickým a básnickým jazykom takto:

"Na rozdiel od umenia zastupuje filozofia nepojmové vždy a iba prostredníctvom pojmu alebo postihuje myslením to, čo nemožno myslieť. Život filozofie vlastne vôbec spočíva v tom, že drie na tomto parodoxe, na tomto pokuse vysvetliť to, čo sa tu javí ako neodstrániteľné protirečenie tak, aby sa to predsa len stalo možným; cesta, ktorou kráča, ak si nárokuje na svoje pomenovanie, totiž cesta od pôvodnej skúsenosti k jej objektivácii, teda k rozvinutej filozofickej teórii, je vlastne neustále rovnakým úsilím pojmu zastupovať nepojmový moment a umožniť mu, aby sa presadil prostredníctvom tohto zahrnutia do pojmu. Filozofia je teda v tomto zmysle vždy určitým druhom racionálneho spôsobu revízie racionality ... Kým v umení sa pravda alebo objektivita či absolútno stáva úplne výrazom, potom sa naopak vo filozofii výraz, aspoň svojou tendenciou, stáva pravdou. A už tu ide o to, že v samej filozofii, ak nechce zastať pri parodoxe vypovedania o tom, čo sa vlastne nedá povedať, je založený moment pohybujúceho sa, pretrvávajúceho, rozvíjajúceho sa protirečenia; a toto protirečenie spočíva

v jej vnútornej hybnej sile, v tom, o čo sa sama usiluje, totiž postihnúť nepojmové v pojme, postihnúť jazykom to, čo sa v jazyku nedá povedať."

FILOZOFIA A ŽIVOT

Na mnohých miestach v doterajšom výklade, najmä pri vysvetľovaní tretej Kantovej otázky zaznelo, že vo filozofii nejde len o zhromažďovanie vedenia, ale že je to taká činnosť, ktorá mení samého filozofujúceho človeka. Ernst Bloch to vyjadruje obrazne: "Márne putovať znamená, že človek pritom ostáva nezmenený. Takýto človek totiž len vymieňa jedno prostredie za iné, ale nemení seba spolu s týmto prostredím."

Karl Jaspers poukazuje na to, že filozofia, ktorá sa pýta na nepodmienené, musí sa odpútať od pevnej pôdy: "Pád z výšky istôt, ktoré aj tak boli klamné, sa stáva schopnosťou vznášať sa – to, čo sa zdalo priepasťou, stáva sa priestorom slobody – zdanlivá ničota sa premieňa na to, z čoho k nám prevráva autentické bytie."

Už F. Nietzsche zdôrazňoval, že to nie je jednoduchý postoj: "Sú také schematické hlavy, ktoré určitý myšlienkový komplex pokladajú za pravdivý vtedy, ak sa dá zapísať do vopred vypracovaných schém alebo tabuliek kategórií. V tejto oblasti jestvuje bezpočet sebaklamov, patria sem takmer všetky veľké "systémy". Základný predsudok však spočíva v tom, že usporiadanosť, prehľadnosť, systematickosť sa vraj musí spájať s pravým bytím vecí, a naopak, neusporiadanosť, chaotickosť, nevypočítateľnosť sa vraj objavuje len vo falošnom alebo nedokonale poznanom svete, čo je, skrátka, omyl; je to morálny predsudok založený na tom, že úprimný, dôveryhodný človek býva zástancom poriadku, zásad, teda celkove niečoho vypočítateľného a pedantne usporiadaného. Lenže je úplne nedokázateľné, že to, čo je vo veciach samo osebe, sa správa podľa tohto receptu vzorného úradníka."

Karl Jaspers takto vymedzuje charakteristiky filozofického spôsobu života: "Filozofovanie je rozhodnutie znovu prebudieť to prapôvodné, znovu sa nájsť a podľa svojich síl si sám sebe pomôcť vo vnútornom konaní. V ľudskom živote je totiž zjavne na prvom mieste plnenie vecných úloh, každodenných požiadaviek. Ale ak v tom nenachádzame uspokojenie, ale skôr iba prácu, skôr pohltienie účelmi ako cestu k sebazabudnutiu, a tým aj skúsenosť, že sme niečo zanedbali a že sme vinní, to je vôľa k filozofickému spôsobu života. A ešte to znamená brať vážne svoju skúsenosť s ľudmi, šťastie aj bolesť, úspechy aj prehry, temnotu aj zmätok. Nezabúdať, ale vnútorne si osvojovať, neodvracať sa ale vnútorne na seba pracovať, nedopustiť jednoznačnosť, ale vyjasňovať – to je filozofický spôsob života."

Môže ísť dvomi cestami: cestou meditovania v osamelosti, každým spôsobom rozjímania – a v spoločenstve ľudí v procese komunikácie, pri každom spôsobe vzájomného porozumenia vo vzájomnom styku, pri diskusii i spoločnom mlčaní."

Nadväzujúc na myslenie Sokrata a jeho výrok "Viem, že nič neviem", nepripisuje Jaspers osobitnú silu k vnútornej premene ani tak tomu vedeniu, ktoré možno priamo zúžitkovať, ale skôr práve vedomiu hraníc tohto vedenia: "Vášň poznávania spočíva v tom, že sa po jeho najvyšších stupňoch usilujeme dostať práve tam, kde poznávanie stroskotáva. V nevedení, ale len v plnenom, získanom nevedení, spočíva nenahraditeľný zdroj nášho uvedomovania si bytia."

"Na týchto hraniciach síce končí poznávanie, ale nekončí myslenie. Pomocou svojho vedenia môžem konať navonok jeho technickým uplatnením, v nevedení je však možné vnútorné konanie, v ktorom sa sám premieňam."

Adorno trvá na tom, že filozofia nemôže vypracúvať nijaké pokyny k šťastnému životu v tom zmysle, že by sa pomocou nich dali odstrániť principiálne protirečenia ľudského života. Podľa neho je filozofia skôr "trúfalosť" ako útecha: "Neverím totiž, že môžeme od myslenia vyžadovať akési východisko, ani v tom zmysle, že budeme od neho požadovať, aby nám za podmienok, za ktorých to nie je možné, poskytovalo návody na správny život; ani neverím, že

môžeme od filozofie očakávať, aby to, čo sa z nej naučíme alebo čo sa z nej dozvieme, bolo v súlade s rôznymi tlakmi a nevyhnutnosťami, ktoré prináša naša vlastná existencia. Myslím tým niečo celkom konkrétne. V predchádzajúcich semestroch mi práve najserióznejší, najzodpovednejší a najnadanejší študenti viackrát povedali: Ak je to, čo nám tu vykladáš, pravda, ak veci skutočne vyzerajú tak, ako nám ich tu podávaš, ako sa potom máme vlastne v našom životnom povolaní zachovať? Ty nám to znechucuješ, lebo nám ukazuješ, ako je všetko poznačené objektívnou súvislosťou, ktorá oslepuje, a teda ako je všetko istým spôsobom aj falošné... Na jednej strane máme mať vedomie, podľa ktorého by sme mali postupovať ako zamestnaní ľudia, na druhej strane máme mať filozofické vedomie, hoci tieto vedomia si navzájom protirečia. Na to Vám nemôžem povedať nič iné iba to, že je to tak, presne tak; a filozofia, ktorá by si len preto, aby sa tejto ťažkosti zbavila, trúfala uspokojivo povedať, ako sa dá správne žiť, by bola od počiatku taká viazaná vonkajšími a vzhľadom k nej heteronómnymi cieľmi, že by zrádzala svoj pojem."

Tento problém asi bude musieť ostať otvorený. Tak ako sa na jednej strane nie každé filozofické myšlienkové úsilie snaží poskytovať prostriedky, ktoré by riešili veľké problémy sveta, tak na druhej strane nepôjde každej filozofii o to, aby svoju hodnotu videla práve v tom, že sa podobne ako umenie bude brániť takejto redukcií podmienenej záujmami a priamym súvislostiam svojho bezprostredného zúčtovania. Nijaká seriózna filozofia sa však nemôže vyhnúť reflexii svojho vzťahu k teórii a praxi.

Z nemeckého originálu preložil *Ladislav Kiczko*

ČÍTALI STE UŽ?

JÁN LETZ: *Filozofia v celostnom porozumení*. Bratislava, ÚSKI 1991, 185 s.

V knihe slovenský autor podáva celostný pohľad na filozofiu, v ktorom sa usiluje pristupovať k problému filozofie z nadhľadu, bez determinácie určitým filozofickým smerom či školou. Kniha je koncipovaná ako všeobecný úvod do filozofie (bez úvodov do jednotlivých filozofických disciplín). Člení sa takto: 1. *Filozofia v kontexte kultúry*; 2. *Pochop filozofie*; 3. *Úloha a predmet filozofie*; 4. *Filozofické myslenie*; 5. *Základná problémová situácia filozofie*. 382 bibliografických odkazov.
